

UPPSALA
UNIVERSITET

Påföljder III

Några särskilda frågor

Professor Magnus Ulväng
Uppsala universitet

Disposition

1. Ungdomspåföljder (BrB kap. 32) → **Steg 6**
2. Psykiskt störda lagöverträdare → **Steg 6**
3. Påföljdskonkurrens
 - (a) Mängdrabatter → **Steg 3**
 - (b) BrB kap. 34 → **Steg 9**

Unga lagöverträdare - utgångspunkter

1. **Lathunden** Steg 1-5 som vanligt
2. **BrB 29:7** har redan beaktat ungdom vid straffmätningen → Vi har ett straffmätningsvärde
3. **Grunderna** för särbehandling av unga (under 21 år) gäller även påföljdsvalet

Ideologiskt – en hybrid

→ Mycket mer av *behandlingstänkande*, *individualprevention* jfr med vuxna. Dock även krav på proportionalitet och tydlighet

→ Tydlig skillnad mellan *omyndiga* (15-17) och *myndiga* (18-20) – Framgår dock ej av lagtexten!

(I) De särskilda påföljderna för unga

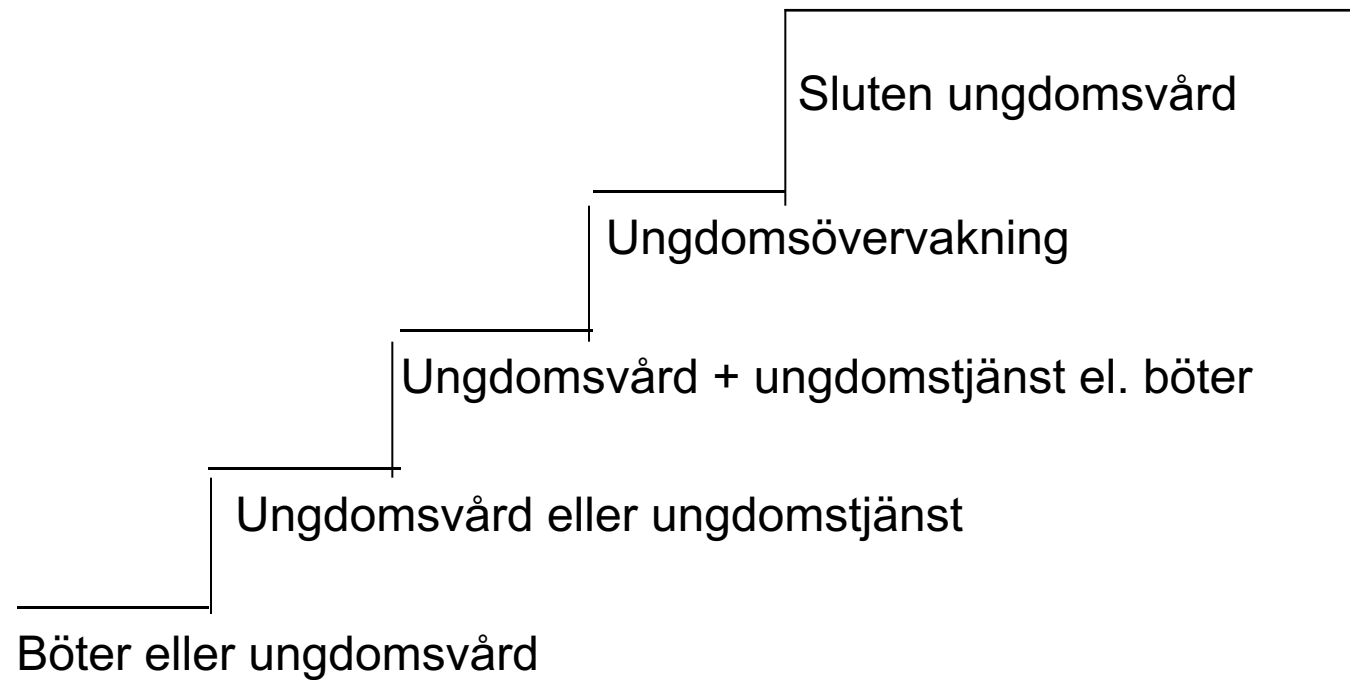
Finns en "dold" påföljdstrappa

- (a) Böter
- (b) Ungdomsvård (BrB 32:1)
- (c) Ungdomstjänst (BrB 32:2)
- (d) Ungdomsövervakning (BrB 32:3 a)
- (e) Sluten ungdomsvård (BrB 32:5)

UPPSALA
UNIVERSITET

"Trappan"

Påföljdsval

1. Böter (Steg 5)

- **Dålig påföljd** för unga (inga inkomster, drabbar ofta någon annan, bygger upp skuldbörda, etc.)
- Dock vanligt att SMV hamnar på böter pga. BrB 29:7
- **Tillämpningsområde:**
 - Om penningböter eller dagsböter upp till 60 db kan bötesstraff användas
 - 60 db och uppåt. \ Ingedemonåfölider

Omyndiga lagöverträdare (15-17 år)

Huvudregel

- Vård endast om behov finns → BrB 32:1
- Annars: **ungdomstjänst** (BrB 32:2)
 - Oavlönat arbete: 20–150 timmar
 - I princip endast 15-17 år (jfr dock lagtexten!)
 - "Lämplig och tillräckligt ingripande"
 - Krävs ej samtycke
 - **Tillämpningsområdet är**
 - SMV motsvarande **60 db – fängelse i 6 månader**
 - Vid högre SMV gå vidare till BrB 32:3, 32:3a och 32:5

Vård om behov finns

Ungdomsvård (BrB 32:1)

- Kräver **särskilt vårdbehov**. Påföljden syftar till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt
- Beakta hela **den dömdes levnadssituation** (missbruk, tidigare brottslighet, sociala förhållanden etc.)
- Kontrakt eller vårdplan upprättas
- Krav på att påföljden är **tillräckligt ingripande** med hänsyn till brottslighetens SV och ART samt ÅTERFALL
- **Tillämpningsområde:**
 - 30 dagsböter upp till i vart fall fängelse 11 månader

Om ej "tillräckligt ingripande"

- Ungdomsvård måste vara " trovärdig och proportionell"
- Beakta SMV, ART och ÅTERFALL
- Om påföljden ej framstår som tillräckligt ingripande.
→ **BrB 32:3** (tilläggssanktioner).

(a) **Ungdomstjänst**,

(b) **Böter** (30-200 db)

Påföljden blir således **Ungdomsvård + ungdomstjänst/böter**

Ungdomstjänst skall som **huvudregel** väljas som tilläggssanktion! → Böter endast om SMV ligger under 60 db.

Om inte heller detta är "tillräckligt ingripande"

Ungdomsövervakning (BrB 32:3a)

Ny påföljd som infördes 2021. Består i bl.a.

- skyldighet att regelbundet *träffa en särskild koordinator*
- Förbud mot att använda *alkohol, narkotika* etc.
- *Helghemarrest, alternativt andra begränsningar* → övervakas normalt med *fotboja*.
- Föreskrifter om t.ex. boende, skolgång, fritid och vård
- Bestäms till viss tid – **6 månader–1 år**
- Kan tillämpas t.ex.
 - om SMV är över 6 månader och inget vårdbehov
 - Om SMV är mycket högt och vårdplanen inte är tillräckligt ingripande
 - Om SMV är måttligt med det är fråga om upprepade återfall eller artbrott

I yttersta fall:

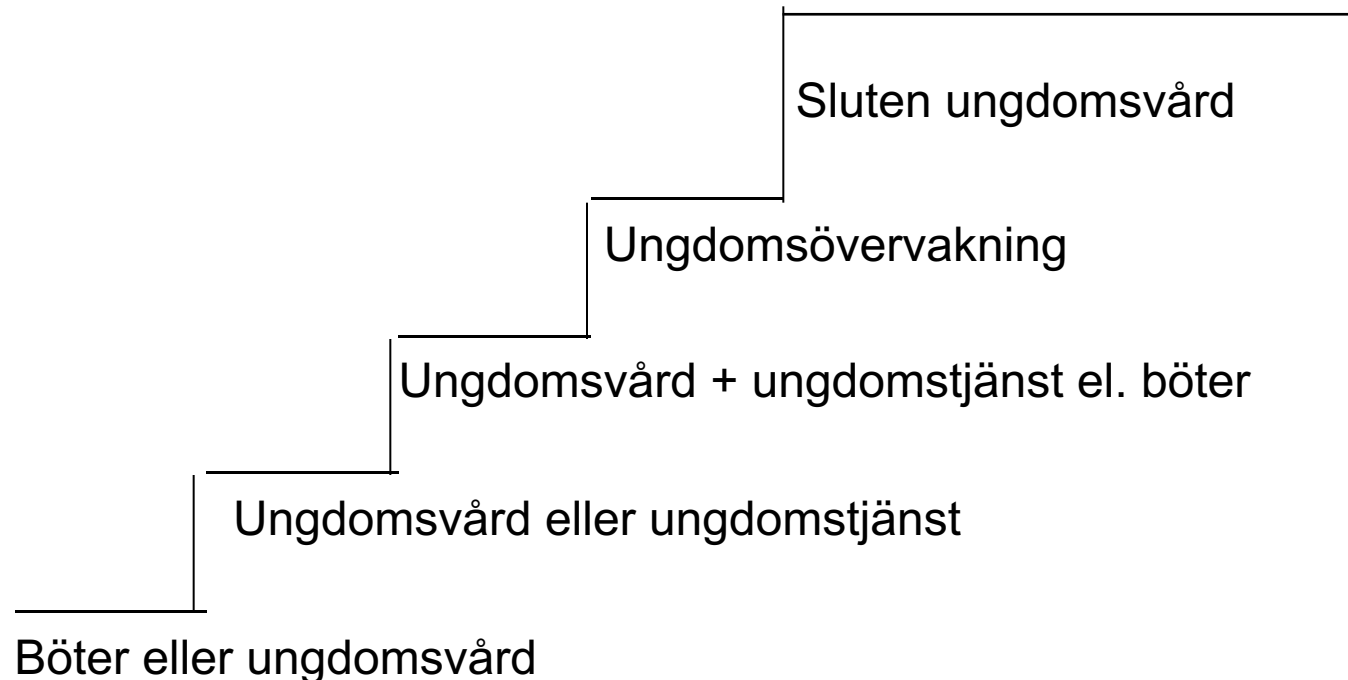
Sluten ungdomsvård (BrB 32:5)

- Frihetsberövande i **14 dagar–4 år** i SIS regi ("ungdomsfängelse")
- Förutsätter *synnerliga skäl* för fängelse (se BrB 30:5). Skall främst avse **mycket högt SV**.
 - **Tumregel:** Om SMV 1 år eller mer
 - Dock beaktas i domstol även ART och ÅTERFALL)
- Ingen villkorlig frigivning (max motsvarar 6 års fängelse)

Sammanfattning 15-17 åringar

- I möjligaste mån undvika vuxenpåföljder
- Kombination av **behandling** och **rättvis vedergällning** (proportionalitet)
- Gäller i princip endast omyndig
- Påföljdstrappa

Myndiga lagöverträdare (18–20 år)

Behandlas helt annorlunda än omyndiga:

- Ungdomsreduktionen i **BrB 29:7** har tagits bort för allvarliga brott (se st. 3)
- **Tidigare** krävdes *särskilda skäl* för att döma till fängelse (jfr BrB 30:5). **Nu** behandlas denna ålderskategori som vuxna! – Vanliga påföljder!
- **Tidigare** förbud mot fängelse på livstid. **Nu** borttaget.

(II) Om psykiskt störda lagöverträdare

- Del av en större fråga → **Tillräknelighet**
- Krav på att GM har en **grundläggande förmåga att förstå innebörden av sina handlingar** (konformitetsprincipen)
- Tillräknelighet togs bort i samband med BrB 1965. Sverige är unikt i världen!!
- Situationer där GM rimligtvis inte kan "rå för" sin brottsliga gärning måste dock hanteras på något sätt.

T.ex. i form av:

- **Straffmyndighetsålder** (se BrB 1:6)
- Grundläggande krav på viss **medvetenhet** (se NJA 2020 s. 169)
- Skäl att **inte** se någon som **uppsåtlig eller oaktsam** (jfr LU och OO)
- **Tillfällig sinnesförvirring** som ursäktande omständighet
- Särbehandling vid **påföljdsval** (Fängelseförbud och särskild vård)

Psykisk störning

- Hanteringen försvåras av att bedömningen påverkas av såväl **graden av störning** och **dess intensitet** (varaktighet).
 - Psykisk störning/allvarlig psykisk störning
 - Kortvarig eller långvarig
- Nedan gäller endast särbehandlingen av **allvarligt psykiskt störda lagöverträdare** (APS).
- T.ex.:
 - Tillstånd av psykotisk karaktär, vanföreställningar, störd realitetsuppfattning, hallucinationer
 - Schizofreni
 - Demens
 - Utvecklingsstörning

- Vem som lider av APS bestäms av domstolen, men avgörs i praktiken av en läkarundersökning (RPU).
- Huvudregeln i svensk rätt är att om en **APS** föreligger vid gärningstillfället, finns ett **fängelseförbud** (se BrB 30:6 st. 2).
 - Bristande tillräknelighet skall alltså i första hand behandlas som en påföljdsfråga
 - Undantag gäller dock om APS är självförvållat
 - Det skall finnas ett orsakssamband mellan APS och gärningen
- Av BrB 31:3 framgår vidare att den som vid domstillfället lider av APS får dömas till överlämnande till **rättspsykiatrisk vård** (RPV)

RPV

- Av BrB 31:3 följer att den dömda överlämnas till en **särskild sjukvårdsinrättning**.
- Påföljden är **inte tidsbestämd**. Det är läkare som avgör när den dömda skall frigges.
- Påföljden kan inte stanna vid böter (jfr steg 5)
- Det skall föreligga ett **behov av vård**
- Kan förenas med **särskild utskrivningsprövning** (st. 2) – farlighetsbedömning/riskbedömning för återfall i allvarligt brott

Särskilda svårigheter med den svenska lösningen

- **BrB 30:6** tar sikte på GM tillstånd vid brottet
- **BrB 31:3** anger förutsättningarna för vård baserat på behovet vid domen.
- HD har konstaterat att även *kortvariga tillstånd* av förvirring, psykos etc. kan vara APS.

Konsekvenser

1. Om GM är **APS vid domstillfället** kan han alltid dömas till RPV
 - Det är ointressant om han också var störd vid gärningstillfället.
 - Dock ej om böter skall utdömas mht. SV.
 - En APS kan förenas med böter, VD eller ST (t.ex. om vårdbehovet är kortvarigt)

2. Om GM var **APS vid brottet och vid domstillfället**, finns dels ett *fängelseförbud* (BrB 30:6), dels möjlighet att *välja RPV* (BrB 31:3)

3. Problem: Om **APS vid gärningen**, men **ej vid domstillfället** (t.ex. kortvariga tillstånd)

Vad gäller då? → **Se BrB 30:6 st. 1**

Undantag från fängelseförbudet

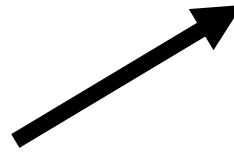
- Ny lagstiftning 2008 som innebär att **fängelseförbudet inte är absolut** (BrB 30:6 st. 1)
- Om det föreligger **synnerliga skäl** får fängelse väljas som påföljd trots APS vid brottet.
- Beakta särskilt:
 - Brottet har ett **högt straffvärde** (4 år eller mer)
 - **Inget** eller **begränsat vårdbehov vid domen**
 - Tillståndet är **självförvållat**
 - **Övriga omständigheter**

→ Syftet är att undvika konsekvensen att en GM som varit kortvarigt APS inte döms till varken fängelse eller RPV.

(III) Påföljdskonkurrens

Påföljdskonkurrens
(Påföljdsbestämning
vid flerfaldig brottslighet)

GM skall **samtidigt**
dömas för flera brott
(BrB 30:3, BrB 26:2, BrB
29:1)

GM skall vid **olika tillfällen**
dömas för flera brott (BrB
kap. 34 med hänvisning till
BrB 26:2 och 29:1)

Straffmätning av flerfaldig brottslighet vid samtidig lagföring

”Mängdrabatter”

- Fenomenet med att straffvärdet för flerfaldig brottslighet inte är detsamma som summan av den enskilda brottens straffvärde
- Upplevs kanske spontant som litet konstigt
- MEN:
 - Detta är inget unikt för svensk rätt (finns i alla länders straffrättsordningar)
 - Det är inget påfund i modern tid eller rester av någon straffteori från 1960–70-talen (det har funnits som en del av svensk rätt i vart fall 150-200 år)

Hur skall man förklara mängdrabatter?

- Att det finns en tradition av att inte bara summera respektive brotts straffvärde till en summa, utgör i sig inget argument för varför så bör vara fallet.
- Historiskt har det funnits **olika modeller** för att beräkna rabatter och olika förklaringar till när de skall ges
 - (t.ex. om brotten har ett internt *samband*, begåtts genom *samma gärning*, om brotten utgör en *naturlig fortsättning på ett annat brott* etc.)

Utgångspunkter för den svenska lösningen

- Vi utgår från att bestraffning skall vara rättvis (vedergällning) och utgår därför från **principen om proportionalitet**. Detta måste gälla också vid flerfaldig brottslighet.
- Vi utgår vidare från att repressionsnivån (straffnivåer, straffmaxima, påföljdsformer etc.) måste begränsas på olika sätt (**humanitetsprincipen**). Straff får inte vara inhumana eller alltför stränga eller inhumana. Detta blir särskilt aktuellt vid flerfaldig brottslighet.
- Dessutom måste man skapa **ett system** där man för flerfaldig brottslighet får **en** (eller flera) **påföljd(er) som kan hanteras praktiskt** när den skall verkställas.

Tre principer för att hantera flerfaldig brottslighet

(a) Kumulationsprincipen

- Addera straff för varje brott

(b) Absorptionsprincipen

- Låta det allvarligaste brottet “konsumera” övrig brottslighet

(c) Asperationsprincipen

- En kombination av kumulation och absorption
 - straffet för flerfaldig brottslighet blir strängare än det för det svåraste brottet, men inte så strängt som ren kumulation skulle innebära

Asperationsprincipen – kuperad kumulation

- Hitta en rimlig nivå mellan betydelsen av **kvantiteten** (“mängden”) brott i förhållande till **kvaliteten** på annan brottslighet
- Behov av modeifiering av proportionalitetsprincipen (I termer av “mer eller mindre”)
 - Vi vill kunna jämföra och värdera:
 - Enstaka brott – enstaka brott
 - Enstaka brott – kluster av brott
 - Kluster av brott – kluster av brott
- Gäller både på straffskalenivå och straffvärdenivå

Finns det stöd i lag för mängdrabatter?

1. Ett **gemensamt straff** skall utdömas (BrB 30:3)
2. **Straffskalorna är begränsade** som framgår av bl.a. BrB 26:2
3. Enligt BrB 29:1 skall straff "bestämmas **inom ramen för den tillämpliga straffskalan** efter brottets eller den **samlade brottslighetens straffvärde**

Några exempel på straffmaxima med asperation:

1. "Stöldturnen" – 10 inbrottsstölden (BrB 8:4 a)

Straffskala: fängelse **1 år–8 år**

Jfr - Kumulation: 60 år
 - Absorption: 6 år

2. "Våldtäkterna" – två likartade våldtäkter (BrB 6:1)

Straffskala: fängelse **3 år–8 år**

Jfr - Kumulation: 12 år
 - Absorption: 6 år

3. "Narkotikabrotten" – 30 fall av innehav (NSL § 1)

Straffskala: fängelse **14 dagar–4 år**

Jfr - Kumulation: 90 år
 - Absorption: 3 år

TRESTEGSMODELL

1. Humanitetsprincipen

- Vi behöver ha absoluta straffmaxima
- Det finns endast ett viss begränsat utrymme att utmäta straff inom

2. Proportionalitetsprincipen

- Intresset av *relativ* (tillbakablickande) *proportionalitet* är lika stort oavsett att det är fråga om flerfaldig brottslighet – VI är endast intresserade av **kvalitativa skillnader**

3. Likabehandlingsprincipen

- Om man skulle begränsa mängdrabatter till endast vissa situationer, är det mycket **svårt att hitta kriterier** för vad som skall styra (jfr "samma gärning", "single act" ideal konkurrens, fortsatt brott etc.)

Olika sätt att beräkna mängdrabatt i gällande rätt

(a) Kumulation inom straffskalan

$1+1+1\ldots \rightarrow$ tills man når "takets"

(b) Enkel modell

$$1 + \frac{1}{2} + \left(\frac{1}{2}\right) + \frac{1}{3} \dots + 0$$

(c) Borgekes differentierade modell

Grupp 1 (lindriga brott – max 6 månader)

$$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

Grupp 2 (mer straffvärda brott – max 1 år 6 månader)

$$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} + \frac{1}{7}$$

Grupp 3 Högre straffvärden

$$1 + \frac{1}{3} + \frac{1}{6} + \frac{1}{9} + \frac{1}{12} + \frac{1}{15}$$

Några slutsatser

1. När man tar ställning till om MR skall ges och hur stora de skall var bör man **inte stirra sig blind på hur många brott det är fråga om.**
 - Det är ofta en slump hur många brott någon anses ha begått (jfr t.ex. antalsräkningen vid stöld respektive bedrägeri)
2. Det ser ut som en paradox, men utifrån intresset av att kunna rangordna brott och uttrycka proportionalitet, **måste de största rabatterna ges vid (mycket) allvarlig brottslighet.**
 - Anpassar man inte straffvärdet slår man snabbt i taket och då upphör möjligheten att uttrycka att något annat är "mer straffvärt" (se t.ex. tidigare praxis vid narkotikabrott).

3. Det är **helt missvisande att tala om rabatter.**

Man gör inte avdrag från "det riktiga", utan anpassar bedömningen utifrån behovet att se saker i perspektiv.

- Vi är endast intresserade av kvalitativa skillnader
- Många lindriga brott skall inte (tillsammans) bedömas som mer straffvärda än ett (mycket) allvarligt brott
- Så länge vi vill kunna uttrycka skillnader i straffvärde, måste vi vara beredda att se saker i perspektiv

4. Modellerna för beräkning är en metod för att komma fram till rimliga resultat. Det ger ett **vilseledande sken av att man för enskilda brott "tar bort" en del av dess straffvärde**

- Vad det i stället i grunden handlar om är att slutresultatet skall motsvara vad "helheten" är värd i termer av straffvärde
- Modellerna är endast framtagna utifrån hur man i praxis har beräknat SV vid flerfaldig brottslighet
- Att domstolar tillämpar samma enkla beräkningsmodeller främjar en enhetlig rättstillämpning
- Det skall alltid ske en helhetsbedömning av slutresultatet. Är straffet rimligt i förhållande till brottslighetens allvar?

Påföljdsbestämning av flerfaldig brottslighet som sker vid olika tillfällen

- Det är ofrånkomligt att personer som begår flera brott **inte alltid** döms för all brottslighet **vid ett och samma tillfälle**.
- Typexempel är
 - Återfall (ny brottslighet efter tidigare dom)
 - Senare dom pga. att man uppdagar och lagför brottslighet som GM förövat före den tidigare domen
 - Kombinationer av återfall och nyupptäckt brottslighet

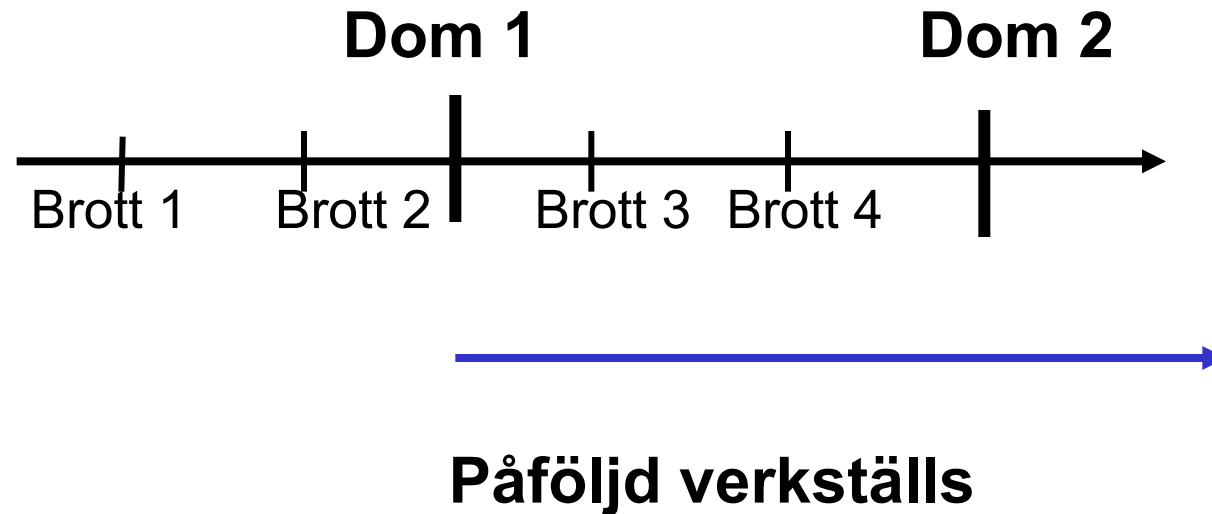
→ **Dessa situationer regleras i BrB kap. 34.**

UPPSALA
UNIVERSITET

Problemformulering

Tillämpningssituationen:

Detta väcker en rad frågor:

1. Hur påverkas **valet av påföljd** i dom 2 av att den dömde redan har en tidigare utdömd påföljd (i dom 1). Spelar det någon roll vilken den tidigare påföljden är?
2. Påverkas **straffmätningen** av att det finns en tidigare dom?
3. Skall det förhållandet att det är fråga om **återfall eller nyupptäckt** (gammal) brottslighet ha någon betydelse för respektive bedömning?

Syften

- Det handlar om att åstadkomma resultat vid straffmätningen som framstår som **rättvisa**.
- Om GM t.ex. skulle ha fått mängdrabatt vid straffvärde bedömningen om alla brott bedömts samtidigt (i samma dom), behöver straffmätningen i dom 2 anpassas
- Det handlar också om att det **rent praktiskt ska fungera** med tidigare utdömda påföljder.
- Om den dömda redan verkställer en påföljd (från dom 1) måste man ta hänsyn till denna när man gör påföljdsvalet i dom 2.

Möjliga sätt att hantera konkurrenssituationen

- (1) Döma särskilt** till ny påföljd (BrB 34:1)
- (2) Låta den tidigare påföljden** (från dom 1) **omfatta den nya brottsligheten i dom 2** (BrB 34:3)
- (3) Undanröja** den tidigare utdömda påföljden (från dom 1) och döma till **ny gemensam påföljd** (BrB 34:4)

Regler och specialfall

- **Huvudregeln** är att domstolen i dom 2 **dömer särskilt** till ny påföljd för den nya brottsligheten (BrB 34:1)
- **Val av påföljd** sker utifrån "vanliga regler i BrB kap. 30
- Det är ofta möjligt att man har flera påföljder som löper parallellt
- Om det är fråga om nyupptäckt brott, skall mängdrabatt ges vid **straffmätningen** (BrB 34:2)

Specialfall

1. Konsumtionsdom (BrB 34:3)

- Om den nya brottsligheten är **nyupptäckt**, och
- den med hänsyn till påföljden i dom 1 är **utan nämnvärd betydelse**,
- får domstolen (i dom 2) besluta om att ska **avse också den tillkommande brottsligheten**

2. Undanröjande av tidigare utdömd påföljd (BrB 34:4)

- Om dom 1 vunnit **laga kraft**, och
- Påföljden i dom 1 **fortfarande verkställs**, och
- Det föreligger **särskilda skäl** (t.ex. att den tidigare påföljden inte kan verkställas parallellt med den nya)

→ **kan den tidigare påföljden undanröjas**

- **Ny påföljd** bestäms för den samlade brottsligheten
- **Avräkning** skall ske för vad den dömde har verkställt